

AVRUPA BİRLİĞİ'NE KATILIM VE TÜRKİYE'DE DEMOKRATİKLEŞME: SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI'NIN ROLÜ

*Accession to the European Union and Democratization in Turkey: The Role of Civil
Society Organizations*

Özge ZİHNİOĞLU¹

ÖZET

Sivil toplum kuruluşları, gerek kuramsal bazda gerekse uygulamada, demokratikleşme sürecinin önemli bir değişim aracı olarak kabul edilmektedir. Bunun canlı bir örneği Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım sürecinde gözlenebilir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylığının resmen açıklandığı 1999 yılından bu yana Avrupa Birliği Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarına artan oranda bir destek sunmaktadır. Buna paralel olarak, sivil toplum kuruluşlarına yönelik Türkiye'deki hukuksal çerçeve önemli ölçüde iyileştirilmiştir. Ancak, bu makale, tüm bu olumlu gelişmelere rağmen sivil toplum kuruluşlarının örgütsel kapasite yetersizliği gibi yapısal ve ortak hareket edebilme gibi sivil toplumun özüne yönelik birçok sorunu henüz aşamadıklarını göstermektedir. Bu sebeple, bu makale Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının, Türkiye'nin demokratikleşme sürecinin henüz güçlü birer aktörü olmadığını savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, demokratikleşme, sivil toplum kuruluşları, Türkiye, Avrupalılaşma

ABSTRACT

Civil society organizations are considered as an important agent of change in democratization process both theoretically and in practice. A vivid example of this can be observed during Turkey's accession process to the European Union. The European Union has been extending increasing amount of support to civil society organizations in Turkey since Turkey's official announcement of candidacy to the European Union in 1999. In parallel to this, legal environment in Turkey relating to civil society organizations has considerably been improved. However, this article shows that despite all these positive developments civil society organizations could not overcome structural problems such as lack of organizational capacity and problems relating to the essence of civil society such as capacity for common action. For this reason, this article argues that civil society organizations in Turkey are not yet a strong actor in Turkey's democratization process.

Keywords: European Union, democratization, civil society organizations, Turkey, Europeanization

1. Giriş

Türkiye, on dokuzuncu yüzyıldan bu yana yüzünü Batı'ya dönmüş, sosyo-ekonomik konular kadar rejimle ilgili birçok sorununun çözümünü Batı'da aramıştır. Türkiye'nin Batı ile ilişkileri özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde farklı bir boyut kazanmış, Türkiye Batı ittifakının önemli bir parçası olmuştur. Diğer yandan, Türkiye'nin, Avrupa entegrasyon projesine iştiraki, 40 yılı aşan uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Türkiye'nin 1959 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'na yaptığı ortaklık başvurusu ve 1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşması ile resmîyet kazanan ilişkiler, Türkiye'deki siyasi gelişmelere paralel kesintili olarak devam etmiş, 1990'ların sonuna kadar da rayına oturamamıştır. Ayrıca, Avrupa Birliği'nin kendi içinde yaşadığı gelişmelerin de etkisiyle, Avrupa ile bütünleşme, Türkiye için bireysel hak ve özgürlükler temelinde bir demokratikleşme anlamı da kazanmıştır.

Birçok faktörün sürekli bir devinim içerisinde etkileştiği, iki yüzyıla yakın bu ilişkiler ağı göz önünde bulundurulduğunda, Avrupa bütünleşme sürecinin Türkiye'nin demokratikleşmesi

¹ Dr., İstanbul Kültür Üniversitesi, Öğretim Görevlisi, o.zihnioglu@iku.edu.tr

üzerindeki etkisini anlamak hiç de kolay olmayacaktır. Değişik aktörlerin farklı dinamiklerle şekil verdiği bu girift yapıyı çözümlmek, bu makalenin amaç ve kapsamını aşmaktadır. Bu yüzden bu makale, bu aktörler arasında öne çıkan sivil toplum kuruluşları (STK'lar) üzerinden bu etkiyi anlamayı seçmiştir. STK'lar, demokratikleşme üzerine yapılan çalışmalarda olduğu kadar, Avrupalılaştırma literatüründe de sıkça karşımıza çıkmaya başlamış, özellikle Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri çerçevesinde, akademik çalışmaların yanı sıra siyasi söylemde de kendisine, her geçen gün daha fazla bir yer edinmiştir. STK'ların uluslararası normlar şekillendirme ve yayma yetisi düşünüldüğünde, artan bu ilgiye hak verilecektir. Bu makale, bütün bunları göz önünde bulundurarak, Avrupa Birliği'nin katılım sürecinde ve demokratikleşme çabalarında temel aktörlerden biri olarak kabul ettiği Türkiye'deki STK'lar üzerindeki etkisini değerlendirmektedir. Bu makale, 1999 sonrası dönemde, Avrupa Birliği'nin artan desteğini ve Türkiye'deki iyileşen hukuksal çerçeveyi teslim etmekle birlikte, Türkiye'deki STK'ların sınırlarını göstermekte ve demokratikleşme için henüz güçlü bir aktör sayılamayacağını savunmaktadır.

Bu noktada, STK kavramının bu makalede nasıl bir tanım çerçevesinde kullanıldığını açıklığa kavuşturmak yerinde olacaktır. STK'ların tanımı ve kapsamı ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte, aynı ülke sınırları içerisinde zaman içerisinde değişebilir. Türkiye'de, sivil toplumun farklı yapılarda örgütlenmiş, çeşitli tezahürleri bulunmakla birlikte Avrupa Birliği'nin etkisini anlamının ve ölçmenin en etkin yolu, STK'ları daha dar anlamıyla tanımlamak olacaktır. Bu da, gönüllü bir grup insanın, daha önce tanımlanmış bir amaç ve yasal bir yapı çerçevesinde bir araya geldiği, kar amacı gütmeyen örgütleri, yani dernekleri işaret etmektedir. Türkiye'deki derneklerin, İçişleri Bakanlığı'na bağlı Dernekler Dairesi'ne kayıtlı olma ve çalışmalarıyla ilgili birçok konuyu bildirme zorunluluğu, dernekleri daha takip edilebilir, Avrupa Birliği'nin etkisini de ölçülebilir kılmaktadır. Bu kapsamdaki bir diğer önemli örgüt grubu vakıflardır. Vakıflar, daha önceden belirlenmiş bir amaç doğrultusunda belli bir malın veya nakdin ayrılması üzerine inşa edilen yapılar olup Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze derneklerden çok farklı bir işleve sahip olmuştur. Ancak, özellikle 1980 askeri darbesinden sonra, örgütlenme özgürlüğü alanında yapılan ciddi kısıtlamaların ve genel vesayetçi tutumun etkisiyle, dernek kurmak ve dernek çatısı altında faaliyet göstermek çok zorlaştığı için, derneklerle ilgili mevzuatın yumuşadığı 2000'li yıllara kadar bazı kişilerin, dernekleşme yerine bir vakıf çatısı altında faaliyet gösterdiğine tanık olmaktadır. Bu da en azından bazı vakıfların, STK'nın dar tanımı içerisinde yer almasını zorunlu kılmaktadır.

Bu makalenin ilk kısmı, demokratikleşme çabalarında dış etkiler ile STK'ların rolü sorusuna odaklanarak, demokratikleşme ve Avrupalılaştırma literatürü kapsamında konunun çerçevesini çizmektedir. Takip eden kısım, Avrupa Birliği'nin Türkiye'deki STK'ları değişim aracı yapabilmek adına onları güçlendirme çabalarına ve bu çerçevede verilen teşviklere değinmektedir. Son kısımda ise, özellikle demokratikleşme sürecinde Avrupa Birliği'nin hedef ve beklentileri düşünüldüğünde, Türkiye'deki STK'ların yaşadıkları sorunlar ele alınmaktadır.

2. Dış Aktörler, Değişim ve Avrupalılaştırma

Demokratikleşme konusunda yapılan ilk çalışmalar, daha ziyade ülke içi aktörlere ve öngörülere odaklanmış, bunların yanında ikincil bir dereceye sahip olduğu düşünülen uluslararası etkilere sadece sınırlı bir yer ayırmıştır. O'Donnell, Schmitter ve Whitehead'in, 1970'ler ve 1980'lerde, Güney Avrupa'da yaşanan demokratik dönüşümü açıkladığı "Otoriter Yönetimden Dönüş" başlıklı eseri, bu eğilimin açık bir örneğidir. Bu eserde, O'Donnell, Schmitter ve Whitehead, ülkelerin iç güçlerinin belirleyici yetileri yanında Avrupa Topluluğu başta olmak üzere dış aktörlerin çok az ve dolaylı bir etkisi olduğunu var sayarlar (O'Donnell, Schmitter ve Laurence, 1986, sy. 4-5).

Bu açıdan bakıldığında, 1990'lar bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Bu dönemde, Güney Avrupa, Latin Amerika ile Orta ve Doğu Avrupa'daki demokratik dönüşümler üzerine yapılan çalışmalar, dış aktörlerin oynadığı rolü incelemeye ve bu rolün öneminden bahsetmeye başlamıştır (Huntington, 1991, Pridham, 1991a, 1991b, Whitehead 1991). Amerika Birleşik

Devletleri ile birlikte Avrupa Topluluğu (daha sonra Avrupa Birliği) en sık karşılaşılan ve dolayısıyla en çok problematize edilen dış aktörler arasında yer almaktadır.

Bu yeni eğilimin önde gelen çalışmalarından biri Samuel Huntington'ın 1991 yılında yayımladığı “Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma” başlıklı eseridir. Bu kitapta, Huntington, Avrupa, Asya, Latin Amerika ve Afrika'daki 'üçüncü dalga' demokratikleşme süreçlerini ana hatlarıyla çizer. Huntington'a göre, yaşanan bu 'üçüncü dalga' demokratik dönüşümlerin temelinde uluslararası yapısal faktörler yer almaktadır. Huntington, bu ülkelerden bazılarının sahip olduğu Avrupa Birliği üyeliği beklentisinin, kendisinin demokratik dönüşüm için gerekli gördüğu, aşağıdan yukarıya doğru baskıyı yaratmada etkili olduğunu özellikle vurgulamaktadır.

Huntington ile benzer şekilde Pridham (1991a, 1991b) da Avrupa Topluluğu'nun bir ülkede demokratik dönüşümü sağlamada sahip olduğu belirgin potansiyelin altını çizmektedir. Bu itibarla, Pridham'a göre Avrupa Topluluğu, Güney Avrupa'daki demokratik dönüşümlerin baş aktörü olarak rol almıştır. Pridham'ın literatüre olan en belirgin katkısı, içe yönelimli bağlar ve dışa yönelimli bağlar kavramları aracılığıyla, dış çevre ve ülke içindeki rejimin etkileşimi üzerine yaptığı vurgudur. Uluslararası çevrenin zorlamalarıyla gelen bu etkileşim, ülke içi değişimin üzerinde sürekli bir baskı aracı olmaktadır. Pridham'a göre bu durum en sık, Avrupa Topluluğu gibi düzenli ilişkilerin sosyalizasyon örüntüleri doğurduğu, ulusal düzeyde ve Avrupa düzeyinde aktörler arasında artan bir etkileşim sağlayan yeni ağların yaratıldığı, bütünleştirici kurumlarda karşımıza çıkmaktadır. Pridham, Avrupa kurumlarının etkilerinin ülkeler arası farklılık göstermesinin sebebini ise karşı etkinlikler, halkın tepkisi veya rejim içerisindeki bölünmeleri de kapsayan ülke içindeki koşullara bağlar.

Diğer yandan, son 20–30 yılda önemli bir gelişme kaydeden Avrupalılaşma literatürü demokratikleşme konusuna yeni açılımlar getirmektedir. Kubicek'in (2003) de altını çizdiği üzere, Avrupa Birliği bölgesel bir güç olma amacıyla sadece ticari ilişkiler üzerine kurulu bir yapıdan siyasi bir birliğe dönüşmüştür. Bu sebeple demokratikleşmeyle birlikte insan hakları, hukukun üstünlüğu, azınlıklara saygı konuları başta aday ülkelerin Birlik'e katılım süreci olmak üzere Avrupa Birliği'nin dış ilişkilerinde artan bir önem kazanmaktadır. Bu çerçevede Avrupalılaşma literatürü, demokratik dönüşüm konuları yerine, güçlü bir demokrasinin kurulması ve geliştirilmesi konusunda yeni tartışmalar doğurarak demokratikleşme teorilerini tamamlama potansiyeline sahiptir.

Avrupalılaşma üzerine yapılan çalışmalar sadece formel yapılar, kurumlar ve politikaların değişim mekanizmaları üzerine değil, ayrıca, normlar, değerler ve kimliklerin Avrupa Birliği, üye ve aday ülkelerde biçimlenmesi ile ilgili konuları da kapsamaktadır. Bu suretle, normların yayılması, Avrupalılaşmanın temel mekanizmaları arasında sayılabilir. 'Avrupalılaşma'nın kavramsallaşması üzerine süregiden hararetli tartışmalar, tüm bu farklı yaklaşımları kapsayacak genel bir tanım geliştirilmesini imkansız kılar. Ancak, Avrupa Birliği'nin Türkiye'deki demokratikleşme çabaları üzerindeki etkisini STK'lar üzerinden incelemek istediğimizde, Avrupalılaşmayı, sosyolojik kurumsallaşma üzerinden tanımlayabiliriz. Sosyolojik kurumsallaşmaya göre aktörler kendilerine uygun davranışı seçerken sadece kendileri için iyi olanı değil, aynı zamanda kendilerinden beklenileni, yani rolleri ve normları da göz önünde bulundurur (March ve Olsen, 1989). Bu itibarla, sosyolojik kurumsallaşma sosyal aktörler üzerinde norm ve kuralların yapıcı ve yeniden yapılandırıcı etkisi üzerinde durur. Bu etki sonucunda sosyal aktörlerin tüm üyeleri her türlü norm ve kurumsal yapıyı içselleştirmeleri beklenir. Bu süreci takiben, sosyal aktörlerin tercihleri, artık, bu norm ve kurallar çerçevesinde şekillenir ve bu etkileşimin sonucunda kararlar, 'yapılandırılmış' tercihlerle uyumlu olur (Parsons, 2000, sy. 126-130, Johnston, 2001).

Börzel ve Risse'nin (2003) sosyolojik kurumsallaşma teorisinden yola çıkarak kurguladıkları ve Avrupalılaşmanın ulusal düzeydeki etkisini inceleyen model de, ikna etmenin önemine vurgu yapmaktadır. Bu modele göre ulusal düzeyde değişim, 'değişim araçları'nın olanak sağladığı sosyalleşme ve toplu öğrenme sonrasında gerçekteşmektedir. Bu da bizi Dusan Sidjanski'nin, çıkar

gruplarının bilgi, analiz, temsilcilik ve koordinasyon gibi önemli işlevler üstlenmesiyle kendi üyeleri ve Avrupa Topluluğu arasındaki mesafeyi kısalttığı ve bahsi geçen ülkenin demokratikleşme sürecine katkı sağladığını söylediği çalışmasına götürmektedir (1991, sy. 207-211). Norm ve kuralların yayılmasında sivil topluma etkin destek verilmesinin temel nedenlerinden birisi bu destek sonucu norm ve kuralların er ya da geç yayılma etkisiyle demokratikleşme için tabandan yukarıya doğru bir baskı unsuru olacağı inancıdır (Gillespie ve Young, 2002, sy. 10-12).

3. Avrupa Birliği'nin STK'lara Verdiği Destek

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun 1957 yılında kuruluşundan bu yanda STK'lar, Avrupa bütünleşmesinin önemli bir unsuru sayılmışlardır. Roma Anlaşması'nın 193. maddesiyle kurulan Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi ilk başta, ortak pazarın kurulma aşamasına ekonomik ve sosyal çıkar gruplarını da dahil etmeyi, Avrupa Komisyonu ile Bakanlar Konseyi'ni bilgilendirmeyi amaçlamıştır. Avrupa Topluluğu'nun ekonomik bir örgütten siyasi bir birliğe doğru yapılanmasına paralel, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi de yeni roller üstlenmeye başlamıştır. Ardı ardına gelen anlaşmalarla güçlenen Komite, nihayetinde, Avrupa Birliği'nde istişari yetkiye sahip bir yapıya kavuşmuştur. Artan rol ve önemine paralel olarak, Komite, özellikle son 10 yıllık dönemde, hazırladığı birçok rapor, görüş² ve düzenlediği tartışma³ aracılığıyla, temsil ettiği STK'ların çıkarlarını Avrupa Birliği düzeyine taşımıştır.

STK'ların öneminin altını çizip, onlardan gelecek katkıyı memnuniyetle karşılayan bir diğer kurum da Avrupa Komisyonu'dur. Komisyon, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi'nin çalışmalarına paralel, STK'larla daha güçlü bir etkileşime yönelik ihtiyacın (Avrupa Komisyonu, 2001, sy. 4) altını çizen birçok tebliğ ve bildiri⁴ yayımlamıştır.

Diğer yandan, son 15–20 yılda, Avrupa Birliği kurumlarının STK'lar ile diyalogunu yapılandıran farklı mekanizmalar geliştirilmiştir. Bu mekanizmalar arasında Avrupa Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu'nun ilgili STK'larla iki yılda bir toplanan Çalışma ve Sosyal İşler Komitesi, Avrupa Komisyonu Ticaret Genel Müdürlüğü'nün ilgili STK'lar ile yaptığı düzenli toplantılar ve Avrupa Komisyonu Çevre Genel Müdürlüğü ile Avrupa Parlamentosu'nun çevre alanında çalışan STK'larla ortak ve düzenli çalışma anlayışları sayılabilir.

Avrupa Birliği, özellikle aday ülkelerin Birlik'e katılım sürecinde STK'ların rolünü ve etkisini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu sebeple Doğu genişleme dalgası çerçevesinde Avrupa Birliği, aday ülkelere sunulan teşvik mekanizmalarını, STK'larında faydalanabileceği şekilde yeniden yapılandırmıştır. Avrupa Birliği, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin adaylık süreçlerinde yapılacak yardımları düzenlemek için üç temel finansal araç geliştirmiştir. Bunlardan PHARE (Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies – Polonya ve Macaristan: Ekonomilerini Yapılandırmak için Yardım) 1989, SAPARD (Special Accession Programme for Agriculture and

² Örneğin bkz. Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi, *Avrupa'nın İnşasında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü ve Katkısı*, (Brüksel: Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi, Kasım 1999); Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi, *2000 Yılı Hükümetler Arası Konferansı - Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi'nin Rolü*, (Brüksel: Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi, Nisan 2000); Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi, *Komisyon ve Hükümet Dışı Örgütler: Daha Güçlü Bir Ortaklık İnşa Etme*, (Brüksel: Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi, Eylül 2000); Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi, *Stratejik Hedefler 2000-2005*, (Brüksel: Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi, Ocak 2001); Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi, *Organize Sivil Toplum ve Avrupa Yönetişimi: Beyaz Kitaba Komite'nin Katkısı*, (Brüksel: Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi, Temmuz 2001).

³ Örneğin:
- Avrupa düzeyinde düzenlenen ilk Sivil Toplum Konvansiyonu – 15 ve 16 Ekim 1999
- *Geleceğimizi Seçmek:6. AB Çevre Aksiyon Programını Şekillendirmek – Sivil Toplumdan Görüşler* – 7 Mart 2001
- *Euro: Tüm Tepkileri Tahmin Edebilir miyiz ?* – 14 Mayıs 2001
- *Sürdürülebilir bir Avrupa Birliği için Strateji Oluşturma: Sivil Toplumdan ve Kamu Kurumlarından Görüşler*– 26 ve 27 Nisan 2001

- Avrupa Yönetişiminde Örgütlü Sivil Toplumun Rolü konulu Konferans – 8 ve 9 Kasım 2001
⁴ Örneğin bkz. Avrupa Komisyonu, *Komisyon ve Özel Çıkar Grupları Arasında Açık ve Yapısal Bir Diyalog*, (Brüksel: Avrupa Birliği, 1992); Avrupa Komisyonu, *Avrupa Yönetişimi Üzerine Beyaz Kitap*; Avrupa Komisyonu, *Komisyon ve Hükümet Dışı Örgütler: Daha Güçlü Bir Ortaklık İnşa Etme*.

Rural Development–Tarımsal ve Kırsal Kalkınma İçin Özel Eylem Programı) 1999 ve ISPA (Instrument for Structural Policies for Pre-Accession – Katılım Öncesi Yapısal Politikalar Aracı) 2000 yılında yürürlüğe girmiştir. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin Avrupa Birliği'ne katılımını takiben bu programlar sona ermiş, daha sonraki aday ülkeler için üç programı tek çatı altında toplayan IPA (Instrument for Pre-accession Assistance – Katılım Öncesi Yardım Aracı) geliştirilmiştir. Tüm bu programlar, aday ülkelerin katılım süreçlerine katkı sağlamayı amaçlayan finansal teşvik mekanizmalarıdır. Bu vesileyle, bu programların bir kısmından, kamu kurumlarının yanı sıra STK'lar da yararlanmışır. Bunların dışında, bu ülkelerdeki STK'lar Avrupa Birliği'nin çeşitli Topluluk Programları'ndan da faydalanmaya başlamıştır. İçerik ve amaç açısından farklılık gösteren bu mekanizmaların belli başlıları Avrupa Gönüllü Hizmet Programı, Gençlik Programları, Çerçeve Programları gibi Topluluk Programlarıdır.

3.a. Avrupa Birliği'nin Türkiye'deki STK'lara Yönelik Çalışmaları

STK'ların, Avrupa Birliği yapısı içinde artan önem ve rollerine paralel bir şekilde, bu kuruluşlar, Avrupa Birliği'nin özellikle 2004 sonrası aday ülkelerle ilişkilerinde önemli bir unsur olarak öne çıkmaya başlamıştır. Bunun altında yatan temel nedenlerin başında Orta ve Doğu Avrupa genişleme dalgasından çıkarılan dersler yer almaktadır. Avrupa Birliği, hem üye devletlerin hem de aday ülkelerin vatandaşlarının genişleme süreci hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olmadıkları için bu genişleme dalgasına hazır olamadıklarını; aynı zamanda bu toplumların birbirini iyi tanımamasından kaynaklanan yanlış kanıların karşılıklı olarak geliştiğini gözlemlemiştir. Avrupa Komisyonu'na göre, Avrupa Birliği'ne katılım süreci,

“...hem aday ülkelerin ve Avrupa Birliği'ne üye devletlerin halkları arasında, hem de Avrupa Birliği kurumları ile oluşturulacak güçlü, derin ve sürekli bir diyalog ile desteklenmesi gerekmektedir. Bu şekilde, bilgi eksiklikleri giderilebilir, tarafların birbiri hakkında sahip olduğu bilgi düzeyi artırılabilir; vatandaşlar farklı kültürlerle, siyasi ve ekonomik sistemler ise birbirleriyle yakınlaştırılabilir. Böylece gelecekte Avrupa Birliği'ne katılımı ortaya çıkacak fırsatlar ve zorluklar konusunda daha fazla bilinç oluşturulması temin edilebilir.” (Avrupa Komisyonu, 2005, 1.1)

Bu itibarla, Avrupa Birliği kurumlarının yayımladığı birçok dokümanda, sivil topluma genel olarak atfedilen önem ve rolün yanı sıra, STK'ların kurulacak olan siyasi ve kültürel diyalogun en önemli öğelerinden biri olduğunun altı çizilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2001, 2005).

Bu çerçevede Avrupa Birliği, STK'ların, Türkiye başta olmak üzere bundan sonraki aday ülkelerin katılım sürecinde daha aktif bir rol üstlenmelerine yönelik çalışmalar yürütmektedir. Avrupa Komisyonu, bu amaç doğrultusunda yapılacak mali yardımların çerçevesini çizmek ve gelecek genişleme dalgalarıyla ilgili Avrupa Birliği, üye ülkeler ve STK'lar arasında bir diyalog oluşturmak için, Haziran 2005'te “Avrupa Birliği ve Aday Ülkeler Arasında Sivil Toplum Diyalogu” başlıklı bir tebliğ kabul etmiştir. Esasen, Sivil Toplum Diyalogu, Avrupa Komisyonu'nun 2004 yılında yayımladığı Tavsiye Metni'nde, Türkiye'ye yönelik olarak öngörülen üç-ayaklı politikanın üçüncü ayağını oluşturmaktadır. İlk ayak, Türkiye'de siyasi reform sürecinin güçlendirilmesine odaklanmıştır. İkinci ayak, müzakerelerin gözden geçirilmiş bir metodolojik yaklaşım uyarınca yürütülmesine ilişkindir. Üçüncü ayak ise STK'ların güçlendirilip bu süreçte etkin rol almalarının öngörüldüğu bu Diyalog hakkındadır (Avrupa Komisyonu, 2004).

3.b. Türkiye'deki STK'lara Yapılan Mali Yardımlar

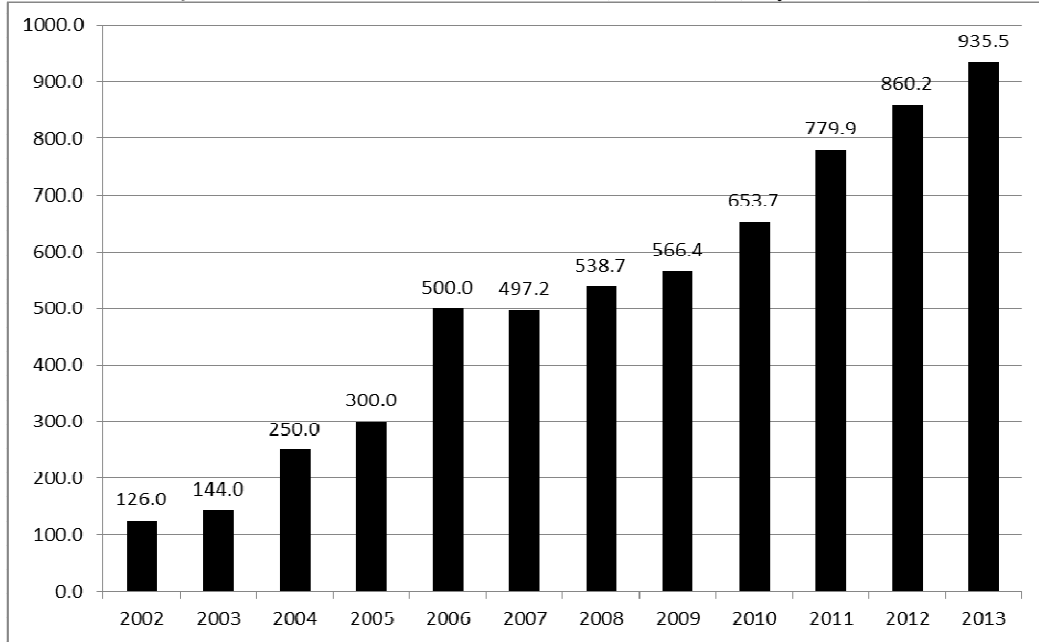
2005 yılında kabul edilen Sivil Toplum Diyalogu'nun en önemli getirilerinden biri, aday ülkelerdeki STK'lara yönelik hali hazırda var olan mali yardım araçlarının genişletilmesine yöneliktir. Ancak, yeni getirilen bu yeni yapı, eskisinden daha az karmaşık değildir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne resmen aday ilan edilmesiyle birlikte, her geçen yıl kapsamı ve hacmi artan Avrupa Birliği mali yardımları hakkında genel bir çerçeve çizmek gerekirse, bu yardımları iki başlık altında toplayabiliriz. Bunlardan ilki, Topluluk Programları olarak bilinen,

Avrupa Birliği'ne üye ülkeler dışında da birçok ülkeyi kapsayan programlardır. Her ülkenin belli bir katkı payı ödeyerek dahil olduğu bu programlar Çerçeve Programları, Gençlik Programları gibi çok farklı alanlara hitap etmektedir. Bu programların bazılarında STK'lar kadar kamu kuruluşları ve şirketler de yararlanabilmektedir. Topluluk Programları ve bu programlara STK'ların katılımı ile ilgili ne Brüksel ne de Ankara detaylı bir veri tabanına sahiptir. Özellikle bazı Topluluk Programları'na STK'ların katılımı ancak uluslararası konsorsiyumların içinde yer alarak gerçekleşebildiği için, STK'ların faydalandığı hibe miktarının takibi imkansız hale gelmektedir.

Avrupa Birliği adaylık statüsünü kazanmasını takiben Türkiye, Katılım Öncesi Finansal Destek bütçe kaleminden destek almaya hak kazanmıştır. İlerleyen yıllarda Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (Instrument for Pre-Accession Assistance – IPA) adını alan bu mali yardımlar, diğer aday ülkeler için olduğu gibi, her yıl Türkiye'ye de tahsis edilen hibe nitelikli yardımlardır. Çeşitli projeler ve programların finansmanında kullanılan Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı'nda amaç, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum çalışmalarını hızlandırmaktır. Bu hibelerden kamu kurumları, üniversiteler, KOBİ'lerin yanı sıra STK'lar da yararlanabilmektedir. Bu mali yardım aracı çerçevesinde Avrupa Komisyonu'nun Türkiye'ye ayırdığı toplam destek 2002 yılında 126 milyon Avro'dan 2013 yılında (tahmini) 935,5 milyon Avro'ya kadar çıkmıştır (bakınız Şekil 1).

Şekil 1: Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (2002-2013) (Milyon Avro)

Kaynak: Avrupa Komisyonu (2011)

3.c. Türkiye'de STK'lara Yönelik Yeni Hukuksal Çerçeve

Mali ve teknik yardım programları, Avrupa Birliği'nin aday ülkelerdeki STK'ların kapasite gelişimine yönelik kullandığı tek araç değildir. Bunların yanı sıra Avrupa Birliği, aday ülkenin örgütlenme ve toplanma özgürlüğünün güçlendirilmesine de önem vermektedir. Bu sebeple, aday ülkelerdeki örgütlenme ve toplanma özgürlüğüne yönelik hukuksal ve kurumsal gelişmeler bu Avrupa Birliği'ne katılım sürecinin öncelikleri arasında yer almakta ve bu konudaki gelişmeler, Avrupa Komisyonu başta olmak üzere Avrupa Birliği kurumları tarafından yakından takip edilmektedir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılımı çerçevesinde, mevzuat uyum çalışmalarında ilk büyük adım olan Ekim 2001 tarihli anayasa değişiklik paketi, STK'ları doğrudan ilgilendiren örgütlenme ve toplanma özgürlükleri ile Anayasa'nın ilgili 33. ve 34. maddelerine düzenleme getirmiştir. Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu'nun "örgütlenme ve toplanma özgürlüğü"nü ilgilendiren 11. maddesi ışığında ve Türkiye'nin Ulusal Programı'nda verdiği taahhütler çerçevesinde yapılan bu

yeni düzenlemelerle dernek kurmak kolaylaşmış, üyelik hürriyeti Anayasal güvenceye alınmış, ayrıca toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına yönelik sınırlar gevşetilmiştir.

Anayasal değişikliklerin yürürlüğe girmesinden kısa bir süre sonra, çalışmaları tamamlanan yeni Medeni Kanun 1 Ocak 2002'de yürürlüğe girmiştir. Yeni Medeni Kanun, 33. madde de dahil olmak üzere anayasa değişikliklerini yansıtmakla birlikte dernek kurmak, yurt dışındaki derneklerle ilişki kurma konularında hantal bir yapı içermektedir.

Ekim 2001'de yapılan anayasa değişiklikleri, "Uyum Paketleri" olarak da bilinen, reform çalışmalarının temelini oluşturmaktadır. Şubat 2002-Temmuz 2004 arasında kabul edilen 8 Uyum Paketi'nde, birçok kanunda 200'ün üzerinde madde yeniden düzenlenmiştir. Bu kapsamda, ikinci, üçüncü, dördüncü ve yedinci Uyum Paketleriyle 1983 Dernekler Kanunu üzerinde birçok değişiklik yapılmıştır.

Uyum Paketleri kapsamında, Dernekler Kanunu'nda yapılan en önemli düzenlemelerden biri Derneklerin uluslararası faaliyetleri ile yabancı derneklerin Türkiye'deki faaliyetleri üzerinedir. Bu kapsamda, uluslararası faaliyet düzenlemek amacıyla dernek kurmayı, yurtdışında kurulmuş dernek ve kuruluşlarla ortaklaşa faaliyet yapmayı ve yurtdışındaki derneklerin Türkiye'de şube açmasını yasaklayan 7. madde ile bu yasakların istisnalarını belirleyen 11. ve 12. madde yürürlükten kaldırılmıştır. 43. maddede yapılan değişiklik ise yurtdışındaki dernekler ve kuruluşlarla yapılacak faaliyetlerde izin alma zorunluluğu yerine 7 gün önceden bildirme zorunluluğu getirmiştir. Ancak, Dernekler Kanunu'nda yapılan bu düzenlemelere karşın yeni Medeni Kanun'da ilgili tüm maddeler kaldırılmamıştır. Örneğin, "uluslararası işbirliğinin yararlı olması" ve yabancı derneklerin Türkiye'de şube açması için İçişleri Bakanlığı'nın (Bakanlar Kurulu yerine) izni olması koşulları saklanmıştır. Benzer hükümlerin vakıflara uygulanabilmesi için üçüncü Uyum Paketi'nde Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnameye bir Ek Madde getirilmiştir.

Bir diğer önemli yenilik, derneklerle ilgili yetkilerin Emniyet Genel Müdürlüğü'nden alınıp İçişleri Bakanlığı'na bağlı, yeni bir birim olarak kurulan olan Dernekler Dairesi Başkanlığı'na verilmesidir. Ancak, Dernekler Dairesi Başkanlığı kurulduktan sonra gözlenen durum, bu Dernekler Dairesi Başkanlığı personelinin, Emniyet Genel Müdürlüğü'nde çalışan personelle büyük ölçüde aynı olmasıdır. Bir diğer gelişme 39. ve 56. maddelerin yürürlükten kaldırılmaları ve 38. maddenin değiştirilmesiyle, kamu çalışanları ve öğrencilerin dernek kurma özgürlüklerinin önündeki yasakların kalkmış olmasıdır.

Diğer yandan, Dernekler Kanunu'yla ilgili kalan sıkıntıların büyük bir kısmı, Kasım 2004'te kabul edilen yeni Dernekler Kanunu'nda giderilmiştir⁵. Bu kapsamda, hüküm giymiş kişilerin dernek kurmasına ilişkin yasak (eski Dernekler Kanunu madde 4) ve ırk, etnisite, din, mezhep, bölge ve azınlıklara yönelik dernek kurma yasak kaldırılmıştır (Madde 30).

Yeni Dernekler Kanunu'yla devletin, dernek faaliyetlerine müdahale etme olanağı büyük ölçüde azaltılmış, genel kurul hakkında yerel yöneticilere bilgi verme (eski Dernekler Kanunu madde 21) ve güvenlik güçlerinin gelmesi (Madde 67-70) hükümleri kaldırılmıştır. Diğer yandan, kolluk kuvvetlerinin hâkim kararı olmadıkça veya gecikmesinde sakınca bulunan durumlarda mülkî idare amirinin yazılı emri bulunmadıkça, dernek ve eklentilerine girmesi, arama yapması yasaklanmıştır.

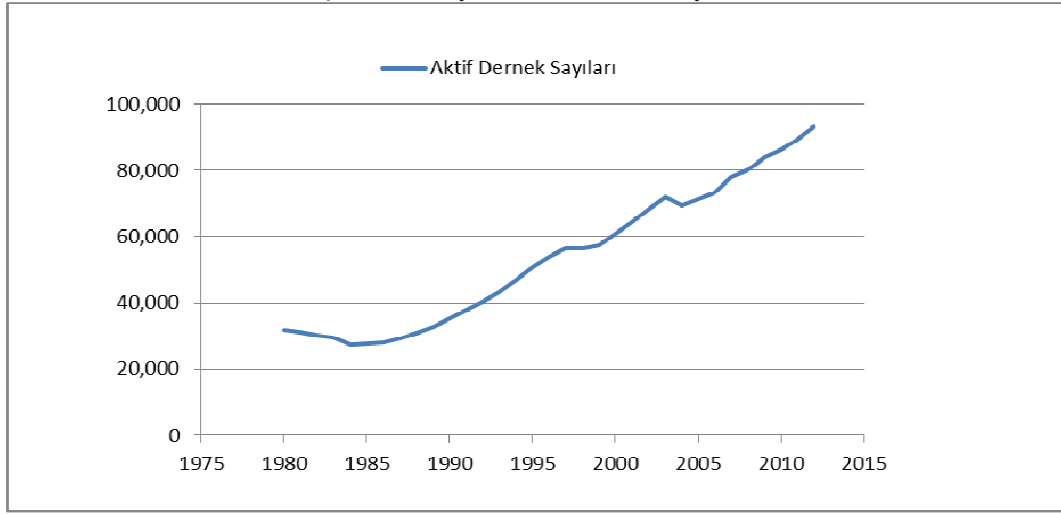
Türkiye'nin Avrupa Birliği ile bütünleşmesi kapsamında, Türkiye'deki STK'lara yönelik artan hibe imkanları ve maddi destek sonucunda uluslararası işbirliği ve faaliyetlere yönelik mevzuatın da güncellenmesi gerekmiştir. Bu çerçevede, yurtdışından maddi yardım almak için önceden izin alma zorunluluğu, önceden bilgi verme zorunluluğu ile değiştirilmiş; yabancılarla Türkiye'de toplantı yapmak için önceden bilgi verme zorunluluğu kaldırılmıştır. Yeni Kanun, Türkiye'deki

⁵ Kanun no. 5253, tarih 4 Kasım 2004, Resmi Gazete sayı 25649, tarih 23 Kasım 2004.

derneklerin diğer dernek ve kamu kurumlarından yardım almalarına ve ortak proje yapmalarına imkan tanımakta; öğrenci dernekleri üzerindeki tüm kısıtlamaları kaldırmaktadır.

Türkiye’de derneklere yönelik hızla artan finansal teşvikler ve rahatlayan hukuki çerçeve konu olduğunda, en çok dile getirilen hususlardan birisi, dernek sayılarında bu süreçte yaşanan artış olmaktadır. Tabii, sivil toplumun dünya çapında artan önemine dikkat çeken 1996 Habitat Zirvesi’nin Türkiye’de yapılmış olması ve 1999 Marmara depremi sırasında, acil toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında STK’ların gösterdiği etkinliğin, Türkiye’deki STK’lara yönelik yarattığı olumlu hava göz ardı edilmemelidir. Ancak, bahsi geçen mali yardımlar ve hukuksal değişiklikler olmadan, Türkiye’deki aktif dernek sayısının son 10 yılda düzenli bir şekilde artmasını açıklayamayız (Bakınız Şekil 2).

Şekil 2: Türkiye’deki Aktif Dernek Sayıları⁶

Bu süreçte, vakıflarla ilgili karmaşık hukuksal yapı da yeniden düzenlenmiştir. Bu çerçevede, Şubat 2008’de kabul edilen yeni Vakıflar Kanunu, eski mevzuatı tek çatı altında toplamakla kalmayıp⁷, bütün vakıfları kapsamaktadır⁸. Yeni Vakıflar Kanunu’nun önemli getirilerinden birisi, vakıf temsilcilerinin de yer aldığı, vakıflarla ilgili en üst karar mercii olarak Vakıflar Meclisi’nin kurulmasıdır. Ayrıca, yeni Vakıflar Kanunu ile birlikte vakıf kurmak, yabancıların Türkiye’de vakıf kurması, Türkiye’deki vakıfların yurtdışında şube açması, uluslararası etkinlikler düzenlenmesi, yurtdışından yardım alınması gibi konuları kapsayan bir dizi iyileştirme yapılmış; kısıtlamalar gevşetilmiştir.

4. Sorunlar

Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne adaylığının resmen ilan edildiği 1999 yılından bu yana geçen süreçte, Türkiye’de STK’ların farklı bir görünüm kazandığı ve buna paralel, STK’lara yönelik toplumsal algının değişmeye başladığı göz ardı edilemez. Tabii bu değişimde, sivil toplumun dünya çapında artan önemine dikkat çekildiği 1996 Habitat Zirvesi’nin Türkiye’de yapılmış olmasının ve 1999 Marmara depremi sırasında, acil toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında STK’ların gösterdiği etkinliğin, Türkiye’deki STK’lara yönelik yarattıkları olumlu havanın etkisini teslim etmek gerekir.

Ancak, değişen hukuksal çerçeve ve artan finansal teşviklerle birlikte hızla yükselen dernek sayılarına bakıp, Türkiye’de STK’ların güçlendiği, hatta sosyo-ekonomik ve siyasal arenada birer aktör haline geldiklerini öne sürmek basit olduğu kadar yanıltıcı da bir sonuçtur. Avrupa Birliği’nin

⁶ Rakamlar İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi’nden alınmıştır.

⁷ Eski mevzuat 4721 no’lu Medeni Kanunu, Medeni Kanun çerçevesinde hazırlanmış Vakıflar Yönetmeliğini, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan bildirimleri kapsamaktadır.

⁸ Osmanlı İmparatorluğu döneminde kurulan gayri Müslim vakıfları; Türkiye Cumhuriyeti Medeni Kanunu hükümleri çerçevesinde kurulan vakıflar.

Türkiye'deki STK'lar üzerindeki etkisini anlamak için, özellikle Avrupa Birliği'ne katılım sürecinde öne çıkan büyük ölçekli, kurumsallaşmış, mali sıkıntı içerisinde olmayan ve dolayısıyla etkin STK'ları bir yana bırakmak gerekmektedir. Türkiye'deki STK'ların bugün ulaştığı durumla ilgili gerçek tablo, aslında çoğunluğu teşkil eden diğer STK'lar üzerinden okunabilir.

Bu konuda altı çizilmesi gereken temel noktalardan biri, Türkiye'de genel olarak sivil toplum bilincinin ve sivil toplum kültürünün henüz, yeterince gelişmemiş olmasıdır. Bu eksikliğin, Türkiye'deki sivil toplum ve aktörleri için çeşitli yansımaları vardır.

Bu hususta öne çıkan ilk sorun STK'ların örgütsel ve teknik kapasiteleriyle ilgilidir. Birçok çalışma Türkiye'deki STK'ların genel olarak kapasitelerinin düşük olduğuna işaret etmektedir. Örneğin, Türkiye'deki STK'ların yüzde 43'ü maaşlı personele sahipken bunların sadece yüzde 15'i bir uzmanlık alanında ve sadece yüzde 8,5'i yönetici kademesinde istihdam edilmektedir (TÜSEV, 2011, sy. 46).

Genel olarak, bir topluluk yararına kişinin zamanını ve emeğini vermesi anlamına gelen tanımlanan gönüllülük, örgütsel kapasitenin önemli bir ayağı olmakla birlikte Türkiye'de özellikle çok düşük seviyededir. Son yirmi yılın Dünya Değerler Araştırması sonuçları incelendiğinde spordan sağlığa, kadın çalışmalarından tüketici haklarına kadar hemen her türde gönüllü örgüte katılımın Türkiye'de çok sınırlı kaldığı görülmektedir (Dünya Değerler Araştırması, 2007). Yakın dönemde yapılan çalışmalar her on Türk vatandaşının sadece birinin bir STK'ya üye ve on dört kişiden birinin gönüllü olduğunu; bu arada her on üç Türk vatandaşından birinin bir STK'ya bağışta bulunduğunu gösteriyor (Avrupa Komisyonu, 2011b, sy. 3). Yeterli sayıda gönüllü çalışan sahibi olmadan bir STK'nın kendini geliştirmesinin çok zor olduğu göz önünde bulundurulursa, gönüllülük, STK'ların örgütsel kapasitesini doğrudan ilgilendiren bir konudur.

Mali kaynaklar ve mali açıdan sürdürülebilirlik, Türkiye'deki STK'lar için öncelikli konulardan biridir (YADA, 2010). Türkiye'deki STK'ların yüzde 79'unun finansal kapasitesini, misyonlarını gerçekleştirebilecek kadar yeterli görmemesi düşündürücüdür (TÜSEV, 2011, sy. 50). Diğer yandan, teknik konulardaki rakamlar yanıltıcı olabilir. Örneğin, anketler, STK'ların yüzde 46,4'ünün bir web sitesine sahip olduğunu gösteriyor (YADA, 2010). Ancak, mali sıkıntılar başta olmak üzere farklı nedenlerden ötürü bu web sitelerinin büyük bir kısmı ya çalışmıyor ya da güncel değil TÜSEV, 2011, sy. 47).

Ayrıca, Avrupa Birliği'nin Türkiye'deki STK'ların katılım sürecinde daha aktif bir rol üstlenmeleri amacıyla hazırladığı Sivil Toplum Diyalogu'nda, Türkiye'deki ve Avrupa Birliği'ndeki STK'ların arasında gelişecek iletişim ve işbirliğinin, siyasi ve kültürel diyalogun en önemli öğelerinden biri olacağını altı çizilmektedir. Ancak, böylesi bir diyalog kurulmasının temel araçlarından biri olan yabancı dil, ayrıcalıklı bir grup STK dışında kalan STK'ların önemli bir eksikliği olarak karşımıza çıkmaktadır. "Türkiye'de Gönüllü Kuruluşlarda Sivil Toplum Kültürü" Araştırması'nın sonuçları, Türkiye'deki gönüllü kuruluşların sadece yüzde 17,9'unun yabancı bir gönüllü kuruluş ile işbirliği deneyimine sahip olduğunu göstermektedir (ibid., sy. 160). Ancak, bazı projelerin dışarıdan alınan tercüman desteği ile hazırlanıp yürütüldüğü düşünülürse, kurulan bu ilişkiler, kültürlerarası bilgi akışı ve etkileşim sağlanmadan, proje bitiminden çok kısa süre sonra sona ermektedir. Bu sebeple, Sivil Toplum Diyalogu'nun hedeflediği sürdürülebilir bir ilişkiye sahip olan STK oranının bunun çok daha altında olduğu tahmin edilebilir.

İdari kapasiteyi ilgilendiren karar alma süreçleri de Türkiye'de sorunludur. Türkiye'deki STK'larda kararlar sadece yönetim kurulu seviyesinde alınmakta olup ne iç paydaşlar (üyeler, gönüllüler) ne de dış paydaşlar (kamu kuruluşları, özel sektör, diğer STK'lar), bu sürece dahil edilmektedir (ibid, p. 48).

Kapasitelerinin yetersiz olması, STK'ların yukarıda bahsi geçen Avrupa Birliği destek mekanizmalarını en iyi şekilde kullanmaları önünde bir engel teşkil etmektedir. STK'ların kapasitelerini geliştirmek için Avrupa Birliği tarafından sunulan programlarla verilen çok sayıda eğitim ve desteğe rağmen hala birçok STK, örgütün yönetimi, proje uygulaması ve sürdürülebilirlik

konularında gerekli temel yetilerden yoksundur. Hatta, yeni kurulan STK'lar mali destek programlarının altında açılan hibelere başvuru hazırlamak için gerekli bilgi ve beceriye bile sahip değildirler (Bikmen and Meydanoğlu, 2006, sy. 116).

Örgütsel kapasite yetersizliğinin önemli bir sonucu Avrupa Birliği tarafından fonlanan projeleri uygulayabilecek sınırlı sayıda STK bulunmasıdır. Avrupa Birliği hibe programları başvuru sürecinin karmaşıklığı, değerlendirmedeki rekabet, uygulamadaki zorluklar ve sıkı denetim süreçleriyle bilinmektedir. STK'ların gözünü korkutan bu girişimin her bir ayağı teknik detayların ve bürokrasinin üstesinden gelecek beceriye sahip üye veya çalışan gerektirmektedir. Bu, az sayıda üyeye dayanan, sivil toplumun ne olduğunu yeni keşfeden STK'lara yönelik bir iş kesinlikle değildir. İşte bu yüzden, Avrupa Birliği fonları daha çok kapasitesi yüksek ve bu konuda tecrübeli kişileri bünyesinde barındıran (veya bu kişilere ulaşabilen) STK'lara gitmektedir.

Türkiye'de sivil toplum bilincinin ve kültürünün eksikliğinin bir diğer sonucu, Türk toplumunda – sivil toplumun temel özelliklerinden biri olan – insanların orta amaç için bir araya gelme isteği ve yeteneğinin sınırlı olmasıdır. Buna bağlı olarak STK'lar arasında bireyci davranışlar çok yaygındır. Bunun bir örneği 'liderlik' konusuyula ilgilidir. Türkiye'deki STK'ların büyük bir kısmı, bir lider etrafında toplanan küçük bir grup tarafından idare edilmektedir. Doç. Dr. Mesut Yeğen, Prof. Dr. Emin Fuat Keyman, Mehmet Ali Çalışkan ve Uğraş Ulaş Tol'un, Yaşama Dair Vakfın bünyesinde yaptıkları "Türkiye'de Gönüllü Kuruluşlarda Sivil Toplum Kültürü" Araştırması'nın Nisan 2010 tarihli sonuç raporu, Türkiye'deki STK'larda liderliğin ve yönetim kadrosunun el değiştirmedeği gibi bu tür bir değişim talebinin ne tabanda ne de yönetim kadrosunda olduğunu göstermektedir⁹. Liderin – ve bazen liderin yakın çevresini oluşturan yönetimdeki grubun – başında buldukları STK ile fazlasıyla özleştikleri bu örgütlerde, gerek STK içinde gerekse diğer STK'larla yapılan işlerin başında bulunmak önemlidir. Bu da bizi, liderlik konusundan ayrı düşünemeyecek bir diğer soruna, yani STK'lar arası işbirliği eksikliğine götürmektedir. Türkiye'de STK'lar, başka STK'larla işbirliği yapmak yerine, sıklıkla sadece kendilerinin yer aldığı projelerde lider olmayı tercih etmektedir.

5. Sonuç

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılımı çerçevesinde Avrupa Birliği, Türkiye'deki demokratikleşme çabalarını desteklemektedir. Verilen bu desteğin bir ayağını da, demokratikleşme çabalarının önemli bir aktörü kabul edilen STK'lar oluşturmaktadır. Bu itibarla bu makale, Avrupa Birliği'nin Türkiye'deki STK'lar üzerindeki etkisini demokratikleşme çabaları kapsamında değerlendirmiştir.

Buna göre, ilk olarak, dış aktörlerin demokratikleşme sürecindeki rolleri ve STK'ların bu süreçte bir araç olarak önemi, kavramsal olarak saptanmıştır. Bunu takip eden kısımda, Avrupa Birliği'nin kendi içinde olduğu gibi genişleme sürecinde de STK'lara biçtiği rol ve attığı önem, çeşitli belge ve dokümanlar aracılığıyla gösterilmiştir. Özellikle 2004 genişleme dalgası sonrasında Avrupa Birliği, STK'ları, aday ülkelerde demokrasinin tesis edilmesi kadar ülkeler arası siyasi ve kültürel diyalogun sağlanmasında da önemli bir araç olarak görmeye başlamıştır. Bu bilgiler ışığında, son 10 yıllık dönemde, Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin katılım sürecinde, STK'lara yönelik geliştirdiği farklı finansal teşvik mekanizmaları ve Avrupa Birliği müktesebatına uyum çalışmaları kapsamında yeniden yapılandırılan, STK'ların yasal ve kurumsal çerçevesi ele alınmıştır. Son olarak, bugün gelinen noktada, Avrupa Birliği'nin hedef ve beklentileri doğrultusunda STK'larla ilgili sorunlar tartışılmıştır.

Bu makale, Avrupa Birliği'nin, Türkiye'deki STK'ların katılım sürecinde ve Türkiye'de demokratikleşmenin gerçekleşebilmesinde etkin bir rol almaları için gerekli araç ve çevrenin sağlanması yönünde, aktif bir çaba harcadığını açıkça göstermektedir. Ancak, Türkiye'de sivil

⁹ Doç. Dr. Mesut Yeğen, Prof. Dr. Emin Fuat Keyman, Mehmet Ali Çalışkan ve Uğraş Ulaş Tol'un, "Türkiye'de Gönüllü Kuruluşlarda Sivil Toplum Kültürü", Yaşama Dair Vakfı, Nisan 2010, <http://www.yasamadair.org/Yayinlar/1.pdf> sy. 129

toplum bilincinin ve kültürünün henüz tam olarak yerleşmemesi sebebiyle STK'ların kapasite yetersizliği gibi yapısal ve ortak hareket edebilme gibi sivil toplumun özüne yönelik birçok sorunu henüz aşamamıştır. Yaklaşık 12 yıllık bir süre, demokrasinin tesis edilmesini garanti edebilecek etkin STK'ların gelişmesi için çok kısa bir dönemdir. Özellikle, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile arasındaki inişli çıkışlı ilişki göz önünde bulundurulduğunda, STK'ların sosyal ve ekonomik sermayelerinin bu kadar kısa bir dönemde gelişmesini beklemek yanlış olacaktır. Sonuç olarak, Türkiye'de STK'ların gelişip güçlenmesi yönünde umut veren hukuksal gelişmelerin ve STK'ları özendiren mali kaynakların varlığı, STK'ların rakamsal artışına olanak tanısa bile, Türkiye'nin güçlü ve etkin STK'lara kavuşması için kat edilecek daha çok mesafe vardır. İşte bu sebeple, STK'lar Türkiye'nin demokratikleşme sürecinin güçlü bir aktör olamamaktadır.

Kaynakça

Avrupa Birliği Konseyi. 2005. *Türkiye ile Katılım Konferansı için AB Açılış Notu*. Brüksel: Avrupa Birliği, Ekim.

Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi. Avrupa düzeyinde düzenlenen ilk Sivil Toplum Konvansiyonu, 15 ve 16 Ekim 1999.

Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi. 1999. *Avrupa'nın İnşasında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü ve Katkısı*. Brüksel: Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi, Kasım.

Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi. 2000. *2000 Yılı Hükümetler Arası Konferansı - Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi'nin Rolü*. Brüksel: Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi, Nisan.

Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi. 2001. *Stratejik Hedefler 2000-2005*. Brüksel: Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi, Ocak.

Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi, "Geleceğimizi Seçmek:6. AB Çevre Aksiyon Programını Şekillendirmek – Sivil Toplumdan Görüşler", 7 Mart 2001.

Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi, "Sürdürülebilir bir Avrupa Birliği için Strateji Oluşturma: Sivil Toplumdan ve Kamu Kurumlarından Görüşler", 26 ve 27 Nisan 2001.

Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi, "Avro: Tüm Tepkileri Tahmin Edebilir miyiz?" , 14 Mayıs 2001.

Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi. 2001. *Organize Sivil Toplum ve Avrupa Yönetişimi: Beyaz Kitaba Komite'nin Katkısı*. Brüksel: Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi, Temmuz.

Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi, "Avrupa Yönetişiminde Örgütlü Sivil Toplumun Rolü konulu Konferans", 8 ve 9 Kasım 2001.

Avrupa Komisyonu. 1992. *Komisyon ve Özel Çıkar Grupları Arasında Açık ve Yapısal Bir Diyalog*. Brüksel: Avrupa Birliği.

Avrupa Komisyonu. 1995. "Avrupa'da Gönüllü Kuruluşların ve Vakıfların Rolünün Teşvik Edilmesi" üzerine Tebliğ. Brüksel: Avrupa Birliği.

Avrupa Komisyonu. 2000. *Komisyon ve Hükümet Dışı Örgütler: Daha Güçlü Bir Ortaklık İnşa Etme*. Brüksel: Avrupa Birliği.

Avrupa Komisyonu. 2001. *Avrupa Yönetişimi Üzerine Beyaz Kitap*, Brüksel: Avrupa Birliği.

Avrupa Komisyonu. *Komisyon Tarafından Konsey, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komite ve Bölgeler Komitesi'ne Gönderilen Tebliğ*. 2004. *Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin Tavsiye Metni*. Brüksel: Avrupa Birliği, October.

Avrupa Komisyonu. *Komisyon Tarafından Konsey, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komite ve Bölgeler Komitesi'ne Gönderilen Tebliğ*. 2005. *AB ve Aday Ülkeler Arasında Sivil Toplum Diyalogu*. Brüksel: Avrupa Birliği, 29 Haziran 2005

Avrupa Komisyonu (2011) *Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı İçin Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosu ve Konsey'e Gönderilen Tebliğ*. 2012-2013 İçin Gözden Geçirilmiş Çok Yıllı Gösteren Finansal Çerçeve COM(2011) 641 final. Brüksel: Avrupa Birliği.

Avrupa Komisyonu (2011b) *Türkiye’de Sivil Toplumun Gelişimi İçin AT Desteği Yol Gösterici İlkeler*. Brüksel: Avrupa Birliği.

Bikmen, F., and Z. Meydanoğlu (2006) *Civil Society in Turkey: An Era of Transition* (İstanbul: TÜSEV Yayınları).

Börzel, Tanja & Thomas Risse. 2003. “Conceptualizing the Domestic Impact of Europe.” içinde *The Politics of Europeanization*. (Der.) Kevin Featherstone, Claudio. M. Radaelli. Oxford: Oxford Üniversitesi Yayınları: 57-82.

Dernekler Kanunu (mülga) no. 2908, tarih 6.10.1983, Resmi Gazete sayı 18184, tarih 7.10.1983

Dernekler Kanunu, no. 5253, tarih 04.11.2004, Resmi Gazete sayı 25649, tarih 23.11.2004.

Dünya Değerler Araştırması (2007) <http://www.wvsevsvdb.com/wvs/WVSAalyzeQuestion.jsp>, erişim tarihi 10 Ekim 2011.

Gillespie, Richard ve Richard Young. 2002. “Themes in European Democracy Promotion.” içinde *The European Union and Democracy Promotion: The Case of North Africa*. (Der.) Richard Gillespie ve Richard Young. London, Portland: Frank Cass Yayınları: 1-16.

Huntington, Samuel P. 1991. *The Third Wave: Democratization in the late Twentieth Century*. Norman: Oklahoma Üniversitesi Yayınları.

Johnston, A. 2001. "Treating International Institutions", *International Studies*, Vol. 45, sy. 487-515.

Kubicek, Paul. 2003. *The European Union and Democratization*. New York: Routledge.

March, J. G. and Olsen, J. P., *Rediscovering Institutions: The Organizational Basis of Politics*, New York: Free Yayınları, 1989.

Medeni Kanun, no.4721, tarih 22.11.2001, Resmi Gazete sayı 24607, tarih 08.12.2001.

O’Donnell, Guillermo, Philippe Schmitter ve Laurence Whitehead. 1986. *Transitions from Authoritarian Rule. Southern Europe*. Baltimore: Johns Hopkins Üniversitesi Yayınları.

Parsons, W., "Theories of the Policy Process", *Journal of European Public Policy*, Vol. 7, No. 1 (2000).

Pridham Geoffrey. 1991a. “The Politics of the European Community, Transnational Networks and Democratic Transition in Southern Europe.” içinde *Encouraging Democracy: The International Context of Regime Transition in Southern Europe*. (Der.) Geoffrey Pridham. New York : St. Martin's Yayınları: 211-254.

Pridham Geoffrey. 1991b. “International Influences and Democratic Transition: Problems of Theory and Practice in Linkage Politics.” içinde *Encouraging Democracy: The International Context of Regime Transition in Southern Europe*. (Der.) Geoffrey Pridham. New York : St. Martin's Yayınları: 1-29.

Sidjanski, Dusan. 1991. “Transition to Democracy and European Integration: The Role of Interest Groups in Southern Europe.” içinde *Encouraging Democracy: The International Context of Regime Transition in Southern Europe*. (Der.) Geoffrey Pridham. New York : St. Martin's Yayınları: 195-211.

TÜSEV (Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı) (2011) *Sivil Toplum İzleme Raporu* (İstanbul: TÜSEV Yayınları No. 54).

Whitehead, Laurence. 1991. “Democracy by Convergence and Southern Europe: A Comparative Politics Perspective.” içinde *Encouraging Democracy: The International Context of Regime Transition in Southern Europe*. (Der.) Geoffrey Pridham. New York: St. Martin’s Yayınları: 45-61.

YADA Vakfı (2010) *Sivil Toplum Kuruluşları: İhtiyaçlar ve Sınırlılıklar*. (İstanbul: YADA Vakfı).

Yeğen, Mesut, Emin Fuat Keyman, Mehmet Ali Çalışkan ve Uğraş Ulaş Tol. “Türkiye’de Gönüllü Kuruluşlarda Sivil Toplum Kültürü”. Yaşama Dair Vakıf. Nisan 2010.